

## OSOBNÍ KNIHOVNA JOSEFA VÁCLAVA FRIČE POZNÁMKY NA OKRAJ

Petra Hesová



### The Personal Library of Josef Václav Frič. Notes in the Margins

**Abstract:** A private library is a unique and random set of books and periodicals usually accumulated by a single person whose relation to the collection, or to a specific item, may be characterised either as the role of an owner of an object or the role of a reader. What is dominant in the first case is an emotional bond of the owner to a book concerning its material nature (a value for collectors, a bibliophile edition of a printed book), or the interpersonal context that it represents (a donation, loan). In the second case, the owner appreciates the content of the volume, specialised text or a work of art; for the owner, the book is a medium for entertainment, study, first of all a source of information. It is not the point to divide private libraries strictly into bibliophile collections and practical handbooks, because most libraries contain books of both types – those that the owner has kept for purely personal reasons as well as those with which the owner commonly worked; one should consider each unique collection both in terms of its value in general as cultural heritage, as an object commemorating a certain significant figure, and in terms of the document, providing information on the broader cultural-historical context of the time in which it was created.

The article deals with the library collection of Josef Václav Frič (1829–1890) and focuses chiefly on that part of the collection that belonged exclusively to Frič, i.e. the items which Frič commonly worked with, which he frequently read and studied and in which he made his notes, critical observations, outlines and versions of his own poems, additional corrections and professional symbols. The photographs were made by the author of the article as part of the research of book proveniences.

**Keywords:** Josef Václav Frič (1829–1890) – personal library – National Museum Library – provenance research – literary history – 19th century

*„My všichni čteme sami sebe i svět kolem nás,  
abychom nahlédli, kdo jsme a kde se nacházíme.  
Čteme, abychom rozuměli nebo abychom začali rozumět.  
Nemůžeme jinak, musíme číst. Čtení, skoro  
tak jako dýchání, je naší základní funkcí.“  
(Alberto Manguel)<sup>1</sup>*

Dochovají-li se v pozůstalosti po významném spisovatelovi knihy a další tiskoviny, které používal při práci či pro rozptýlení, stávají se nejen cenným zdrojem doplňujících informací o jeho osobnosti i tvorbě, ale pomáhají též rozšiřovat naše dosavadní poznatky o době, v níž žil a pracoval. Není tu pak zcela rozhodující hledisko, zda se zabýváme tzv. velkou historií (tehdejšími vztahy kulturními, politickými, společenskými, či ekonomickými), anebo zda sledujeme dějiny každodennosti (osobní a intimní kontakty, běžnou zábavu, pracovní rutinu). Dochová-li se spisovatelova soukromá knihovna takměř v úplnosti, čítající několik stovek svazků, otevírá se před námi malý svět kontextů, který dokáže podhalit mnohou nejasnost nastíněnou v jeho biografii či díle, osvětlit autorovy zvyklosti, názory a tvůrčí záměry.

Jednou ze zachovaných osobních knihoven devatenáctého století, již nepostihl osud většiny pozůstalostí, totiž postupného rozptýlení a rozprodávání ze strany dědiců, je sbírka Josefa Václava Friče (1829–1890), českého spisovatele, žurnalisty a revolucionáře. Její základy spadají už do

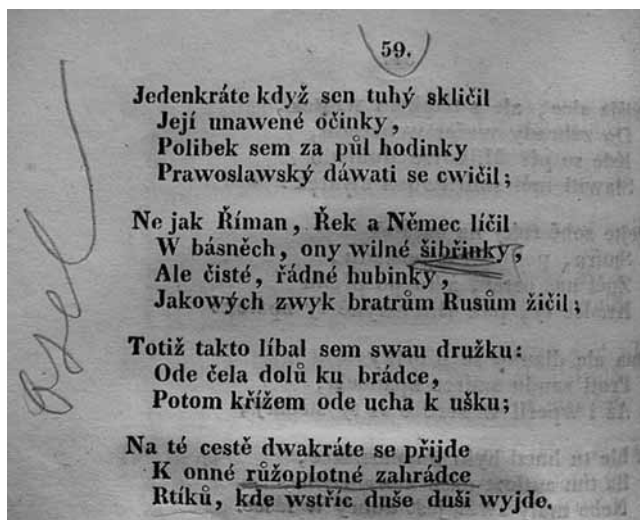
období let předbřeznových, hojně a takměř neustále byla rozšiřována od dob porevolučních až do smrti svého majitele, dalšími exempláři ji obohatili potomci a v pozdějších dobách též pořadatelé a editoři Fričova odkazu (zejména O. Zielecká).

Každá soukromá knihovna představuje v pravém slova smyslu jednak unikátní, jednak nahodilý soubor knih a periodik – v menší míře též rukopisů a jiných exemplářů vázaných médiem papíru (např. výstřižky, obrázky, notové zápisy apod.) – shromážděný zpravidla jedinou osobou za specifickým účelem. Je více než nepravděpodobné, že by dvě různé osoby shromáždily tytéž knihy, že by s nimi nakládaly stejným způsobem a že (což je už naprosto vyloučené) by dodržovaly stejné čtenářské zvyklosti, smýšlejíce a soudíce naprosto shodně o vlastněném nebo přečteném. Jedinečnost každé soukromé knihovny tedy odpovídá míře nezáměrnosti, s níž neohraničená, volně se rozrůstající či řídící sbírka vzniká, a funkci, již má plnit. Vlastník tak může vystupovat minimálně ve dvou rolích, svědčících o jeho poměru k souboru, ať už ke knihovně v jejím celku, anebo ke každé jednotlivě položené v ní obsažené: v roli majitele předmětu a v roli čtenáře. Vystupuje-li vlastník knihy jako její majitel, převažuje u něj emocionální vazba na konkrétní svazek, řadu nebo komplet, tzn. je pro něj podstatná jeho materiální povaha nebo interpersonální, sociální či široce kulturní kontext vztahující se ke knize jako k před-

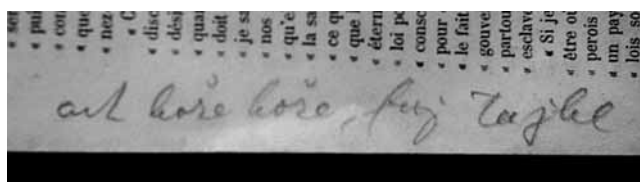
<sup>1</sup> MANGUEL, Alberto. *Dějiny čtení*. Vyd. 1. Brno: Host, 2007. Teoretická knihovna; sv. 18, s. 20.

mětu. Takový exemplář může být majiteli vzácný pro svou sběratelskou hodnotu (vizuální provedení, bibliofilský tisk, snaha shromáždit všechna pokračování), nebo jako prostředek vyjádření vzájemného poměru dvou osob (dar, výpůjčka, obřad vepsání věnování), popř. dalších jedinečných souvislostí (významný autor, knižní kuriozita, nedostupný či zakázaný svazek, potěšení z rituálu výběru a nakupování krásných titulů). Majitel ve své knihovně především zrcadlí sám sebe, svůj vkus, své představy o estetice knihy a hodnotě umění, každý exemplář nabývá významu artefaktu. Naopak pro vlastníka knihovny v roli čtenáře je zásadní obsah svazku, vlastní text, kterým je mu zprostředkováno poznávání nových informací, ať už za účelem sebevzdělávání, získávání informací pro vlastní spisovatelskou, odbornou či zájmovou práci, nebo pro zábavu, odpočinek, ukrácení volné chvíle. Klíčová je tu především hodnota duchovní, jíž je kniha médiem.

J. V. Frič byl jednoznačně vlastníkem-čtenářem, a to pilným a pracovitým. Knihy, brožury a časopisy, dochované v jeho osobní knihovně, nesou nesmazatelné známky velmi častého a intenzivního užívání. Frič své knihy pečlivě pročítal a usilovně studoval, jak dokládá nebývalé množství rukopisných poznámek, vpisovaných přímo do textu nebo do volných okrajů, v nichž okamžitě reagoval na právě čtené. Razantním zaškrťováním vyjadřoval souhlas s autorovými názory, ještě častěji však odporoval a připisoval vlastní protiargumenty, někdy obsah vtipně glosoval, jindy jízlivě napadal. Jeho upřímné subjektivní komentáře nalez-

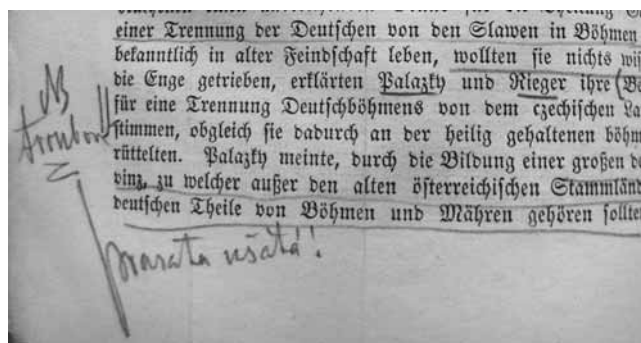


Jeden z hodnotících příspěvků („osel“) ke Kollárově sonetu ze Slávy dcery dokládá, jak obtížně se mladý básník vymaňoval z područí uznávané autority, jak nesamozřejmě bylo jeho vyhraňování vůči preromantické poetice, kterou považoval jako zastaralou a nečasovou



Obdobný Fričův komentář („ach bože bože, fuj tajbl“) vepsaný do francouzského vydání Rousseauova spisu *Émile ou de l'éducation* z roku 1866

neme nejen v soudobých politických spisech a odborných pojednáních současníků, kde lze vzrušenou polemiku očekávat, ale také v beletristických dílech uznávaných autorů domácích i světových, dokonce i Fričův svazek Bible (vydání z roku 1842) je zhusta popsán úsměvnými poznámkami.



Fričův příspěvek „troubové – prasata ušatá!“ vztahující se k osobě Palackého a Riegra ve 2. dílu spisu A. Springera *Geschichte Oesterreichs seit dem 1809* (Leipzig 1865)

Důležité myšlenky si Frič v textu podtrhával, patrně aby se k nim mohl později vrátit a snadněji a rychleji se v textu orientovat. Delší pasáže zaškrťoval do okrajů stránek a nejednou si na zadní desku knih vypisoval celý sloupec čísel stran, na nichž našel zajímavé informace. Rozsáhlejší výpisky si poznamenával na samostatné listy papíru, z nichž některé se dochovaly uložené mezi stránkami excerpované knihy. Do textu cizojazyčných publikací si patrně pro rychlejší zapamatování a osvojení připisoval české překlady obtížnějších slov. Vypracoval si originální seznam hodnotících symbolů a tematických značek, jimiž označoval delší přečtené pasáže i jednotlivé motivy a teze, které ho v právě přečteném textu zaujaly.

Pozoruhodné jsou dodatečné korektury vlastních tištěných prací, někdy si Frič dokonce poznamenal do již vydané publikace variace svých veršů. Z literárněhistorického i textologického hlediska jsou velice zajímavé rozsáhlé rukopisné doplňky, dopisované Fričem do volných listů jednotlivých tištěných svazků vlastních Pamětí, v nichž se pokoušel rozšiřovat a zpřesňovat své vzpomínky, případně napravovat nezáměrné omyly, jichž se dříve dopustil. Z pasáží dobových dějepisných a z literárněhistorických příruček pojednávajících o husitství čerpal náměty a reálie pro vlastní tvorbu, v básních a prózách oblíbených autorů si zatrhával originální jazykové obraty a motivy se záměrem je později sám použít a obměnit.

O Fričovi rozhodně nemůžeme hovořit jako o bibliofilovi, který by svou knihovnu bedlivě opatroval a ochraňoval, téměř každá kniha mu byla nástrojem, prostorem pro vlastní práci, přičemž se nezdráhal vedle obvyčejné tužky používat i modrou, červenou a fialovou pastelku s širokým oblým hrotem a tlustými čarami zasahovat do textu. Volná, nepotíštěná místa knih, zejména předsádky a přídeští, mnohokrát využíval i k poznámkám a záznamům, jež vůbec nesouvisely s obsahem daného svazku – jsou to především součty cifer za běžné účty v domácnosti, drobné malůvky či prosté čarány, ale též náčrty, koncepty a osnovy k zamýšleným vlastním pracím, soupisy jmen a názvů, výjimečně i drobné básně či citáty.



Roku 1847 utěl jsem se v dubem Facchetti u Ferra  
 a podropil se tu větší zpěvné tragedie.  
 Také vstě z pele historický kus Dumasa v Pont de Marthe  
 kde Kochan truhla truhla truhla truhla truhla truhla  
Frédéric Le maître truhla truhla truhla  
 rovněž vstě truhla truhla truhla truhla truhla truhla  
 Zapomenuto na Fabiana truhla truhla truhla truhla truhla } truhla  
truhla (1885) v truhla truhla truhla truhla truhla truhla } truhla  
truhla n. 1845 v truhla truhla truhla truhla truhla truhla } truhla  
 a truhla truhla truhla truhla truhla truhla } truhla

Fričovy rukopisné poznámky, doplňované na zadní listy výtisku Paměti (1885)

Tyzmetku prokletu!  
 „Buď proklet na věky!“ — Tatoušku, bohu díky!...  
 „Cos mi to udělal?“ — Jak rád jsem, že jsi živ!  
 „Buď se mnou zatracen!“ — V tom hošík děsně vzkřik!  
 an otec šílený, zlou kletbu vechrliv,  
 na věčné znamení již nesnosného žalu  
 svým děckem zuřivě o stáznou mřítíl skálu.  
propadl dítě své a mřítíl jsem o skálu!  
 —  
 To věčné znamení, lile, krvorudý kříž,  
 jenž tamo poutníkům k výstraže vytesán,  
 z nichž třeba tisíce neptá se ani již,  
 proč, který smrtelník zde v zoufalství byl hnán.  
 Čím to, že hrůza děj ten pod staletým mechem  
 mi k srdci promluvil? Snad proto, že jsem Čechem?  
 Jos. F. Frič.

Fričovy úpravy vlastní básně, vytištěné v XI. ročníku časopisu Květy (1889)

Ve Fričově knihovně se dochovaly knihy, brožury a sešítky s vepsaným věnováním, které získal od rodinných příslušníků, blízkých přátel i při příležitostných setkáních, ale i takové, které sám někomu daroval:

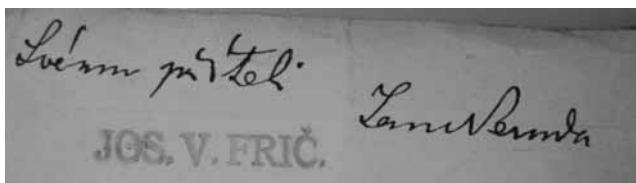
Věcně draké přítelkyni své  
 na památku  
 blažených dob, s vroucím přáním  
 malinkého místečka v srdci  
 Josef.

Jeden z exemplářů své truchlohy Kochan Ratiborský (1847) Frič věnoval Anně Kavalírově

**LIBUŠIN SOUD**  
 DRAMATICKÁ BÁSEŇ V 3 DĚJSTVÍ  
 PODÁVÁ  
 bratranci svému horlivému  
 Jaromírovi Čelakovskému  
 JOSEF VÍCLAV FRIČ  
 GENEVA 1861  
 Tisk PFEFFER-A i PUKY-HO na ulici Montblanc  
 (Správou JANA KWĚTON-A)

Jeden z unikátních exemplářů Libušina soudu, vytištěného v Ženevě roku 1861, Frič dedikoval „bratranci svému horlivému Jaromírovi Čelakovskému“

Prakticky samozřejmě nelze takto striktně vydělovat knihovny na bibliofilské a čtenářské, neboť snad v každé sbírce nalezneme takové exempláře, jež si vlastník ponechal z ryze osobních důvodů, stejně jako takové, s nimiž dennodenně pracoval, nicméně jejich poměrné zastoupení, obdobně jako způsob, jak vlastník s knihovnou nakládal, dává rozpoznat, byla-li pro něj zásadní kniha jako předmět, nebo obsah, v ní uchovaný.



Jan Neruda věnoval „svému příteli“ Fričovi jeden z výtisků prvního knižního vydání *Hřbitovního kvítí* (1858). Frič si v něm poznačil 23 básní, 2 přeškrtl (28. a 35. báseň) a ke druhé sloce 20. básně připsal velký otazník. Neruda později vzpomínal, že mu Frič při setkání řekl: „No víte, já jsem si vaše *Hřbitovní kvítí* arci postavil do knihovny, kvůli kuriózitě, jak to dělá přírodopyspec, ale básník nejste. Hálek – vidíte – to je jiná! Jakpak, kdybyste se zkusil v něčem jiném?“ (Jan Neruda: *Literatura III*. Praha: Československý spisovatel, 1966)

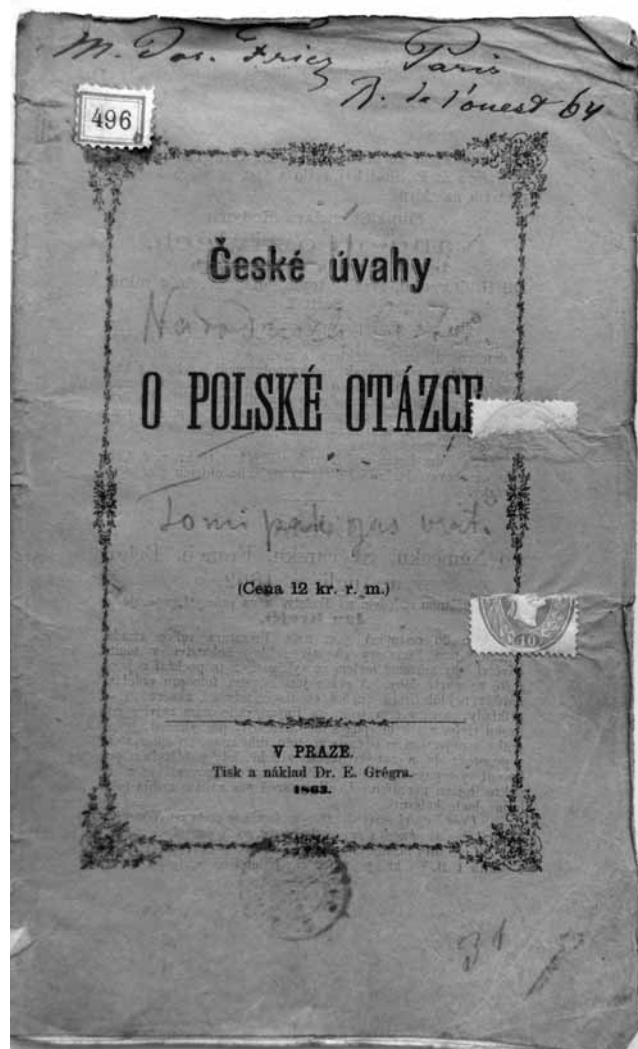
Rozhodneme-li se zkoumat konkrétní osobní knihovnu, nabízí se nám tu dvojitý přístup, ne nepodobný dvojí roli vlastníka knihovny, vycházející z upřednostnění významu materiálního, anebo mediačního. Jedinečný soubor tiskovin tak může být klasifikován na základě své hodnoty, jíž mu přisuzujeme obecně jako kulturnímu dědictví, jako památkovému historickému předmětu, případně se zaměřením k určité významné osobnosti, která jej vlastnila – činíme tak z něj jakýsi „předmět dotýkaný“, určený k pietní připomínce slavného majitele. Z druhého úhlu pohledu zde však vždy zůstává kniha ve funkci média duchovního obsahu, jenž mohl (ale také nemusel) mít v konkrétní době a na určitém místě vliv na názory a postoje svého čtenáře.<sup>2</sup>

Každý exemplář soukromé knihovny, v němž jeho majitel či čtenář zanechá specifické stopy svého užívání či jakékoli vlastnické označení, se tak stává individualizovanou jednotkou, vydělující se z řady týčž výtisků daného vydání. Ať už byla kniha svým držitelem nově, nákladně umělecky převázána, anebo je její text zhusta podtrhán a obsahuje množství přípisů a čtenářských komentářů, nabývá statusu dobového pramenu. Společně s dochovanými egodokumenty, jichž se lze ve větší či menší úplnosti dopátrat v pozůstatostech významných osobností (soukromá korespondence, deníkové zápisky, vzpomínkové a příležitostné záznamy, osobní doklady apod.), tvoří příruční knihovna protiváhu obecně verifikovaným zdrojům a historickým materiálům, vztahující se k výzkumu života významné osobnosti či jejího vlastního díla. Vpisky a záznamy v knihách mohou obsahovat množství důvěrných informací, vztahující se k osobě vlastníka, či k osobám jemu blízkým a známým, i proto je na místě nejen otázka, jak s nimi zacházet, ale též zda a do jaké míry je zveřejňovat.

Při interpretaci poznatků, jež nám soukromá knihovna poskytuje, bychom se však neměli nechat svést k mylným, z jiných zdrojů neověřeným hypotézám. Dochovaný soubor tisků nikdy nemůže být kompletním seznamem literatury, jež daný vlastník skutečně přečetl, nýbrž spíše reprezentativním vzorkem širší množiny textů, jímž se během svého života zabýval. Mimo položek, které knihovna pravděpodobně obsahovala, avšak v pozůstatosti se nenalézají (ztrá-

ta, prodej, dar jiné osobě, nevrácená zápůjčka, zabavení zakázaných knih), lze předpokládat také tituly, jež si subjekt přál vlastnit, ale nemohl je z nejrůznějších příčin (nedostupnost, cenzura, finanční nedostatek) do sbírky zařadit; anebo které si pouze vypůjčil bez záměru kupovat vlastní výtisk. Přestože Fričova knihovna soustřeďuje knižní i časopisecké otisky jeho vlastní tvorby v českém vydání i v prekladech, kupodivu zde nenalezneme např. žádný exemplář almanachu Lada Nióla, jehož přítomnost ve fondu by byla očekávatelná, protože Frič byl jeho čtenářem i pořadatelem.

V knihovnách významných osobností budí často pozornost knihy nerozřezané, které svou evidentní nedotčeností evokují nezáměr majitele jakkoli se titulem zaměstnávat. Vždy však můžeme zvažovat možnost, zda snad tento majitel neměl k dispozici více výtisků jedné knihy. Ve Fričově pozůstatosti se kupříkladu nalézají některé tituly vícekrát v témže anebo v různých vydáních, přičemž stopy užívání vykazují jen jeden exemplář.



Na obálce brožury *České úvahy o polské otázce* (1863), kterou si Frič nechal během své emigrace ve Francii poslat z domova na svou pařížskou adresu, jsou stále patrné zbytky poštovních známek a razítko

<sup>2</sup> V této souvislosti by bylo jistě pozoruhodné porovnání frekvence, s níž se určitý výtisk objevuje v soukromých knihovnách osob dané doby a regionu, a do jaké míry jeví známky užívání, resp. stává se oblíbenou sběratelskou položkou.

Frič byl mnohostranný a pilný čtenář, literatura pro něj měla zásadní význam jak v osobním, tak v profesním životě. V dětství ho okouzlovala otcova knihovna, v mládí rád četl Shakespeara, Schillera, Goetha a především Byrona, v porevolučních letech věznění trpěl nedostatkem a někdy i naprostým zákazem veškerého čítiva, opakovaně se doprošoval svých knih z domova, pořizoval si podrobné výpisky z dovolených titulů, pravidelně si plánoval, jaké tituly bude číst, jaké excerpovat, jaké překládat, co bude psát; v dobách emigrace se s většími i menšími úspěchy pokoušel redigovat vlastní politické časopisy a nechával si posílat česká i zahraniční periodika a brožury, které ihned po doručení studoval. Díky svým lingvistickým schopnostem četl česky, slovensky, německy, francouzsky, anglicky, polsky, rusky, srbochorvatsky a italsky.

Nejen množství přímých zmínek ve Fričově korespondenci, pamětech a denících, ale především rozsáhlá knižní pozůstalost svědčí o spisovatelově nutkavé potřebě obklopovat se odbornou i krásnou literaturou, pravidelně sledovat periodický tisk a neustále sám tvořit, referovat a překládat.

Téměř každá takto vzniklá soukromá knihovna se může stát pomyslnou biografickou mapou, pomocí níž se můžeme lépe orientovat jak na známých místech, tak v skrytých zákoutích majitelova intimního i veřejného života, jeho názorů a cílů, k nimž směřoval, a odkrývat nové, nečekané souvislosti, které propojují texty, lidi a světy.

#### Seznam použité literatury:

CVEJN, Karel, ed. *J. V. Frič v dopisech a denících*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1955. 444 s.

KHEL, Richard. *Papír všude a se vším*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2007. 402 s.

KHEL, Richard. *Poselství papíru*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. 332 s. KHEL, Richard, JAKŠOVÁ, Jana, eds. *Knihovna Josefa Václava Friče: bibliografický soupis*. Praha: Národní muzeum, 1965. 162 s., Katalogy a inventáře; čís. 9.

ŽÁČEK, Václav. *Josef Václav Frič*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1979. 391 s., Odkazy pokrokových osobností naší minulosti; sv. 52.



Detail razítka „K. K. MILITÄR PLATZ COMANDO ZU KOMORN“, otisknutého do třetího svazku *Starých letopisů českých* (Praha 1829), které odkazuje k Fričově věznění v Komárně